

**Lärarytildningen
Examensarbete
Hösten 2004**

I skuggan av flaskan

– Vad kan förskolan och socialförvaltningen ge för hjälp till barn i familjer med missbruksproblematik?

Handledare:
Linda Palla

Författare:
Charlotta Christensson
Diana Necovska

I skuggan av flaskan

– Vad kan förskolan och socialförvaltningen ge för hjälp till barn i familjer med missbruksproblematik?

Abstract

Att som barn leva i skuggan av flaskan där ens föräldrar missbrukar alkohol kan leda till svårigheter för barnen. Här kan förskolan vara av stor betydelse för barnen, att någon uppmärksammar dem och ger den stöttning och trygghet de kan behöva. Förskolan har också en skyldighet att kontakta socialförvaltningen när de misstänker att ett barn inte mår bra på grund av sina föräldrars missbruk.

Vårt syfte var att undersöka hur förskolan går tillväga för att hjälpa de barn som lever i alkoholfamiljer med missbruksproblematik och om det förekommer något samarbete mellan förskola och socialförvaltning, samt hur barnen i familjer med missbruksproblematik kan påverkas av sina föräldrars missbruk. För att nå vårt resultat använde vi oss av kvalitativ undersökning med halvstrukturerade frågor. Resultatet av vår undersökning visade att förskolorna inte hade något tydligt utarbetat sätt för att hjälpa barn till alkoholmissbrukare. Vissa förskolor hade mer erfarenhet än andra och hade på så vis lite mer riktlinjer för hur de ville arbeta med de här barnen. När det gällde kontakten med socialförvaltningen rådde det även här olika meningar om hur mycket kontakt förskolorna hade haft, men en sak enade alla pedagoger och det var att man ville ha mer kontinuerlig kontakt med socialförvaltningen.

Nyckelord: alkoholmissbruk, förskolebarn, samarbete, socialförvaltning

Innehåll	sid.
1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte	8
1.3 Arbetets disposition	8
2 Litteraturgenomgång	10
2.1 Teoretiska utgångspunkter	10
2.2 Styrdokument och riktlinjer	11
2.3 Alkoholens fysiska och psykiska påverkan	13
2.4 Alkoholens ”ansikte” i barnfamiljen	13
2.5 Den missbrukande föräldrarnas påverkan på barnen	15
2.6 Förskolans möte med barn till alkoholmissbrukare	16
2.7 Socialförvaltningens hjälp till de utsatta barnen	18
2.7.1 Anmälningsskyldighet	19
2.8 Sammanfattning och problemprecisering	19
3 Metod	21
3.1 Kvalitativ undersökning	21
3.1.1 Urval och undersökningsgrupp	22
3.1.2 Genomförande	23
3.1.3 Etiska överväganden	25
4 Resultat	26
4.1 Möjliga tecken hos barn som lever/levt i familj med missbruksproblematiker	26
4.2 Förskolans roll som stöd för de här barnen	27
4.3 Föräldrakontakten	28
4.4 Samarbete med socialförvaltningen	28
5 Diskussion	31
5.1 Konsekvenser i vår yrkesroll	34
5.2 Metoddiskussion	35
6 Sammanfattning	37
7 Källförteckning	39
Bilagor	41

1 Inledning

Vårt arbete kommer att handla om de yngre barnen i familjer där föräldern/föräldrarna har problem med alkoholmissbruk, med det menar vi de som kontinuerligt brukar alkohol dagligen eller under intensivare perioder. Vi kommer att undersöka hur förskolor och socialförvaltningen går tillväga för att hjälpa barn i familjer med missbruksproblematik som kan leda till svårigheter för barnen i deras hem. Finns det något samarbete mellan förskola och socialförvaltningen? För att kunna få svar på våra frågor valde vi att intervjua pedagoger och socionomer.

Hur ska vi som pedagoger kunna hjälpa de här barnen, hur ska vi kunna ge dem den trygghet de behöver? Enligt Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) ska ”arbetslaget ansvara för att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen ges goda förutsättningar att bygga upp varaktiga relationer och känna sig trygga i gruppen” (s. 13). Vidare står det att ”arbetslaget skall ge stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag” (s. 13).

När vi i texten benämner pedagoger så innefattar det förskollärare, fritidspedagoger och grundskollärare. På så sätt slipper det bli avbrott och det blir mer flyt i texten, än om vi ska påtala de olika lärarkategorierna. Vidare vill vi nämna att vi använder oss av ”familjer med missbruksproblematik” och med det menar vi alkoholmissbruk. När vi skriver om barnen och deras ”svårigheter” i familjen, menar vi svårigheter som exempelvis, att de inte bara får vara barn utan att de många gånger får ta ett ansvar som är för stort för deras ålder och att de kan få sociala problem såsom i relationer till andra människor. När vi benämner ”tecken” hos barnen i vårt arbete, menar vi synliga tecken som till exempel vi pedagoger kan uppmärksamma i förskolan. De här tecknen kan vara bristande omsorg, som smutsiga kläder, barnen kan vara väldigt hungriga och att de kan vara utåtagerande eller inåtvända.

Vi hoppas att kunna delge våra resultat till våra blivande kolleger.

1.1 Bakgrund

Vi har valt att inrikta oss på förskolan i vårt arbete på grund av att vi studerar till förskollärare. Vi har gått inriktningen ”Lek-utveckling-lärande” på Högskolan Kristianstad. När vi läste vår specialisering *”Pedagogisk mångfald, att möta alla barn utifrån ett specialpedagogiskt perspektiv”* kom vi i kontakt med det här ämnet. Ämnet berörde oss och vi kände att vi ville försöka få en djupare förståelse för barn i alkoholfamilj med missbruksproblematiker och vilka svårigheter det eventuellt kan medföra för barnen. Vi anser

att vi vill ha en klarare uppfattning om det här ämnet när vi kommer ut i verksamheten. Med det här menar vi att vi vill ha mer kunskap för att kunna ge barn i familjer med missbruksproblematik adekvat stöd och hjälp. Enligt Alkoholpolitiska kommissionen räknar man med att ca 10 % av alla barn i Sverige växer upp med föräldrar som har alkoholproblem (Hindberg, 2001). Även Lindstein (1995) nämner en liknande siffra i en undersökning. Han säger att både socialstyrelsen och Alkoholpolitiska kommissionen räknar med att 10-15 % av alla barn i Sverige växer upp i en familj där det missbrukas alkohol. I siffror blir det att ”uppskattningsvis 150 000 barn i åldrarna 0-12 lever i familj med missbruksproblematiker” (Lindstein, 1995, s. 9). Vidare nämner Lindstein (1995) ”att mellan 75 000 och 85 000 barn får sina tidigaste och utvecklingsmässigt viktigaste år, 0-6, präglade av en ”miljö med hög konsumtion eller missbruk av alkohol” (s. 9). Det här är siffror som verkligen påvisar hur viktigt det är att man som pedagog uppmärksammar barnens svårigheter i familjer med missbruk. I en barngrupp på 15 barn finns det statistiskt sett ett barn som har de här svårigheterna.

Det grundläggande i förskolepedagogiken är att barnet med dess behov ska kunna utvecklas och bli en trygg och självständig människa med förståelse för andra. Det är inte livshistorien eller barnets kulturella bakgrund som ska avgöra om förskolan ska ta hand om ett barn, men genom kunskap om bakgrunden kan pedagogen professionellt ge varje barn en god omsorg. Barnets familj och föräldrar är en viktig del i barnets liv något som den goda pedagogen bör vara medveten om. I pedagogens professionalitet innebär det att stötta föräldrarna så att de kan verka för barnets bästa, ibland kan eventuellt föräldrarna behöva extra stöd och förståelse och kanske även vägledning i barnets uppfostran (Fagerli, Lillemyr & Söbestad, 2001). Både Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) och Förenta nationernas konvention om barnens rättigheter artikel 18, nämner hur viktig förskolans och familjens roll är i ett barns uppfostran.

För att få mer stöd i det vi ovan skrivit har vi funnit i Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) följande:

Förskolan skall vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran, utveckling och växande. Förskolans uppgift innebär att i samarbete med föräldrarna verka för att varje barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar.

Den pedagogiska verksamheten skall anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd än andra skall få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar.

Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och att få föräldrarnas förtroende är viktig, så att vistelsen i förskolan blir ett positivt stöd för barn med svårigheter. Alla barn skall få erfara den tillfredsställelse det ger att göra framsteg, övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen (Lpfö 98, s. 8-9).

Även här finner vi stöd i det vi ovan skriver.

Konventionsstaterna skall göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Föräldrar eller, i förekommande fall, vårdnadshavare har huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Barnets bästa skall för dem komma i främsta rummet (Konventionen om barnens rättigheter, Förenta Nationerna, artikel 18, www.manskligarattigheter.gov.se).

Vi kan här se hur viktig vår roll som pedagoger är för barn som lever i familjer med missbruksproblematik. Viktiga för både barnen och föräldrarna. Att bygga upp ett förtroende med barnen och deras familjer från första början är A och O.

1.2 Syfte

Vårt syfte är att undersöka hur förskolan går tillväga för att hjälpa de barn som lever i familjer med missbruksproblematik och om det förekommer något samarbete mellan förskola och socialförvaltningen. Vidare vill vi undersöka hur barn i familjer med missbruksproblematik kan påverkas av att föräldrarnas missbrukar.

Utifrån vårt syfte har de här frågorna utmynnat.

- Vad kan förskolan göra för att hjälpa barnen?
- Vad finns det för samarbete mellan förskola och socialförvaltningen?
- Hur kan barn påverkas som lever i en familj med missbruksproblematik?
  - Finns det något som enligt pedagoger är utmärkande för de här barnen?

1.3 Arbetets disposition

Här kommer en disposition för hur vårt arbete är upplagt.

- Teoridel – där tar vi upp relevant litteratur för vårt arbete och våra teoretiska utgångspunkter.
- Metoddel – här beskriver vi vilken metod vi har använt för att uppnå våra resultat. Vi tar även upp våra urval och undersökningsgrupp, vårt genomförande samt vilka etiska övervägande vi gjort.

- Resultat – i den här delen presenterar vi vad vi har kommit fram till genom våra undersökningar.
- Diskussion – här tar vi upp våra diskussioner som har dykt upp under arbetets gång.
- Sammanfattning – en kort sammanfattning av vårt arbete.

2 Litteraturgenomgång

I vår litteraturgenomgång kommer vi att ta upp sådant vi anser vara intressant och givande för vårt arbete och vår undersökning. Vi inleder med våra teoretiska utgångspunkter, som vi har haft i åtanke när vi har skrivit vårt arbete. Därefter tar vi upp olika skrivelser som legat till grund för styrdokumentet, som vi anser är viktiga att ha i åtanke när vi stöter på barn och familjer som lever i missbruk. Sedan kommer det ett avsnitt som handlar om alkoholmissbruket och hur det kan uppstå en del svårigheter i en barnfamilj. Den delen följs av en del som består i vilken hjälp förskolan och socialförvaltning kan ge till barnen och deras familjer och vilket samarbete som finns mellan förskola och socialförvaltning. Sista delen är en sammanfattning av litteraturen och vår problemprecisering.

2.1 Teoretiska utgångspunkter

Vi har valt att använda oss av Dion Sommers *Barndompsykologi – Utveckling i en förändrad värld* (1997). Sommer menar att omsorgen för ett barn är mycket mer än ett direkt personligt förhållande mellan en vuxen och ett barn. Den är förenad med hur en kultur förhåller sig till barnet, det vill säga de ”idésystem som föräldrar och andra blir bärare av” (1997, s. 96). En annan aspekt är att omsorgen är formad och invävd i vardagens ramar. Vidare menar Sommer (1997) att föräldrar tillsammans med deras barn, skapar en egen vardagskultur genom de vanor som familjen utvecklar tillsammans. Föräldern som omsorgsgivare ska vara beredd att kunna ge den omsorg och det ansvar som krävs för att uppfostra ett barn. Föräldern kan inte förvänta sig att barnet ska ge motprestationer. Även yngre barn är kompetenta och kan påverka sin nära omgivning, men med det är det inte sagt att de kan ta en förpliktad omsorg om andra, speciellt inte över deras föräldrar.

Vidare kan man i Sommers litteratur läsa om Baumrinds (1978, 1988 & 1991) modell över olika uppfostringstyper. Här finner vi den typen som föräldrar med missbruksproblematik kan hamna under. Den kallas för en ”icke-involverande” uppfostringsstil, som innebär att föräldern har svårigheter att uppnå de krav som ställs inför fostrandet som ett barn kräver.

Vi tar avstamp i den emotionella utvecklingen, som är grundläggande för barnets utveckling, både motoriskt och emotionellt. Den amerikanske barnpsykologen och psykoanalytikern, Erik Homburger Erikson (Ellneby, 1998) menar att barnets olika egenskaper och funktioner utvecklas i olika åldrar och olika utvecklingsstadier. Men, om barnets behov inte tillgodoses och inte får någon stimulans, kan det hindra barnet i sin utveckling. När man i barnomsorgen möter barn med bristfällig emotionell grund, är det

viktigt att vi som pedagoger möter barnet i förståelse för deras situation och visar att det finns vuxna som bryr sig om dem. På så vis kan vi pedagoger hjälpa barnet att reparera den skada som kan finnas barnets emotionella utveckling.

”Det är i barndomen grunden läggs till det liv barnet skall leva som vuxen och barnet utvecklas i samspel med de människor som finns runt omkring det” (Ellneby, 1998, s. 124).

2.2 Styrdokument och riktlinjer

I det här avsnittet kommer vi att ta upp olika styrdokument och riktlinjer, både internationella och nationella som har betydelse för vårt arbete och som förtydligar barnens rätt till god omsorg inom förskolan och hemmet.

De här artiklarna vi har valt ur *Förenta Nationernas barnkonvention* visar barnens rättigheter som vi som vuxna är förpliktade att ge barnen.

I Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter (1990) står följande:

Artikel 3

Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.

Vidare i artikel 9 kan man läsa att

Konventionsstaterna skall säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig överprövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa.

Artikel 19 säger att

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

Vidare i artikel 19 står det även följande

Sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering,

remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande (www.manskligarattigheter.gov.se).

Här kommer vi att ta upp en del av *Föräldrabalken*, vilket visar hur viktigt det är att våra barn känner sig trygga i vårt samhälle och hur viktigt det är att ha en god omvårdnad.

I Föräldrabalken kap 6 Om vårdnad, boende och umgänge kan man läsa följande:

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Lag (1983:47).

2 § Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning Lag (1994:1433).

2 a § Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas. Lag (1998:319) (www.notisum.se)

Vidare har vi valt att benämna olika punkter ur *Yrkesetiska principer för lärare* (www.lararforbundet.se), som påvisar hur vi som pedagoger ska bemöta och respektera barn i förskole/skolverksamheten.

Lärare förbinder sig att i sin yrkesutövning:

- alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier
- verka för att upprätthålla förtroendefulla relationer med eleverna och med deras föräldrar/vårdnadshavare och vara lyhörda för deras synpunkter
- vara varsam med information om eleverna och ej vidarebefordra information som mottagits i tjänsten om det inte är nödvändigt för elevens bästa.

Vi har tidigare i vårt arbete tagit upp Lpfö 98 som styrdokument, och vi väljer att inte upprepa det i detta kapitel igen, men däremot förekommer det senare i vårt arbete där det är relevant

2.3 Alkoholens fysiska och psykiska påverkan

Sinnesorganen påverkas när man dricker alkohol, men vid högre doser sänks känsligheten, koordination och balansen försämras, framförallt vid konsumtion av stora mängder. Reaktions- och talförmågan försämras och även minnet försämras. Mindre doser ger ofta upprymdhet medan större mängder förorsakar trötthet och olustkänslor. Alkoholen verkar smärtlindrande och är muskelavslappande. Den verkar också som sömnmedel i små doser men skapar sömnsvårigheter i större doser och vid långvarigt bruk. Alkohol i små doser är ångestlindrande men blir ångestskapande i större doser och vid långvarigt bruk (Bengtsson & Gavelin, 1994).

2.4 Alkoholens ”ansikte” i barnfamiljen

Missbruksproblem är vanligare än vad de flesta av oss tror. När problemen blir synliga för omvärlden har de ofta pågått i många år. ”Majoriteten av den vuxna befolkningen är periodvis brukare av måttliga mängder alkohol” (Hansen, 1995, s. 8). När man i dagligt tal pratar om alkoholmissbrukare talar man oftast om de personer som utmärker sig i samhället. De personerna kan vara de som sitter väldigt berusade utanför Systembolaget, tågstationen, rännstenen och som är väldigt stökiga på stan, de hörs och syns väl (Hansen, 1995). Sedan finns det de personer som ”gömmar” sitt alkoholmissbruk, en mamma eller en pappa eller kanske till och med båda föräldrarna, i en barnfamilj. För att en familj ska karakteriseras som en familj med missbruksproblematik, skall minst en av familjens vuxna ha missbruksproblem (Socialstyrelsen, 1993). Idag finns det en väldokumenterad och omfattad kunskap om missbrukets skadeverkningar. Men man har i ytterst liten grad riktat sökarljuset mot de konsekvenser som missbruk kan få för resten av familjen (Hansen, 1995). I familjer där missbruk förekommer, lever både barn och vuxna i skuggan av flaskan. De flesta barnen finns i familjer med dolt missbruk och är därför okända av socialförvaltningen (Bengtsson & Gavelin, 1994).

När det missbrukas i en familj betraktar man det som en skam och då blir det en gemensam kamp att dölja missbruket, det blir en ”familjehemlighet”. En del familjer kan hålla en yttre fasad medan i andra familjer resulterar drickandet i förlust av arbete och bostad. Familjen kan då hamna i social misär med social isolering som följd. Inom barnhälsovården, barnomsorgen och skolan signalerar barnen att de inte har det bra, men sambandet med missbruk i familjen uppmärksammas sällan (Bengtsson & Gavelin, 1994).

När man talar om familj med missbruksproblematik, lyfter man oftast fram den missbrukande föräldrarnas vanskötsel av barnen. Men, i en familj med missbruksproblematik misslyckas i regel båda föräldrarna i sin uppfostran. Den som dricker klarar sällan av sin föräldraroll och den som inte dricker är oftast uppfylld av missbruksproblemet och kan då inte räkna till för barnets emotionella och fysiska behov och på så vis förlorar barnet båda sina föräldrar. Det är inte ovanligt att den andra föräldern börja dricka när den ene redan gör det på grund av de påfrestningar som han eller hon utsätts för. I de flesta fall försöker föräldrarna dölja sina problem för barnens skull, men barn förstår och märker mer än vad vi vuxna förstår. Barn är mycket känsliga för olika sinnesstämningar som råder i dess närhet (Fahrman, 1993).

2.5 Den missbrukande föräldrarnas eventuella påverkan på barnen

Undersökningar visar att barn till missbrukare kan få en rad problem som till exempel: ångest och nedstämdhet, dålig självbild, beteenderubbningar. Följderna av det här är att barnen kan få problem i förskolan/skolan. De kan utveckla ett utagerande beteende, depression, få sömnproblem och mardrömmar. Missbruk är ofta förknippat med generell brist på omsorg och allvarliga psykiska åkommor. Barn som växt upp i familj med missbruksproblematiker berättar om eller visar ofta upp magsmärtor, anspändhet i muskulaturen, huvudvärk eller migrän, nedstämdhet, hämningar och uttryckslöshet, de får svårt för att koncentrera sig, visar ofta trötthet, betyg och insatser i skolan varierar, de får svårigheter med vänner och social tillhörighet, de blir labila känslomässigt (Hansen, 1995). Andra tecken som vi pedagoger kan uppmärksamma och som kan tyda på att barn lever i en familj med missbruksproblematik är att barnen inte vill berätta på samlingen vad de gjort under helgen, de är hyperobservanta på föräldrarnas beteende när de kommer för att hämta barnen. Barnen kan dra sig undan eller är alltför aktiva vid lekar som har med fest att göra. De är mycket duktiga och mogna med tidigt ansvar för föräldrarna. Barnen kan vara överaktiva eller kan ha koncentrationssvårigheter, de kan vara destruktiva mot sig själva eller mot andra, de kan vara trötta eller hungriga efter helgen och de kan vara smutsiga och försummade (Bengtsson & Gavelin, 1994).

De missbrukande föräldrarnas svikt på omsorg av sina barn karakteriseras av låg frustrationstolerans, dålig självkänsla, impulsivitet, beroende, omognad och depression. Föräldrarna förväntar sig att deras barn ska ta hand om dem och de förstår inte barnens egna behov. Barnen ska fungera som en vuxen och föräldrarna är de som behöver omsorg, föräldrarna är de som får uppmärksamhet när det egentligen är barnen som behöver det. Föräldrarna tillfogar deras barn känslomässiga sår som påverkar deras

personlighetsutveckling och sociala utveckling (Killén, 1993). Vidare säger hon att den bristande omsorgen från föräldrarna kan leda till att barnen blir öppet beroende vilket kan uppmärksammas som klängiga barn, ständigt sökande efter fysiskt kontakt och att ständigt försöka behaga och bli accepterade av sina föräldrar och andra vuxna (Killén, 1993).

Barnen tar ofta på sig ansvaret för föräldrarnas missbruk, helt eller delvis. I vissa fall kan det vara så att föräldrarna lägger skulden på barnen för deras missbruk. Något som är vanligt är att barnen tror att de kan förhindra fortsatt missbruk hos föräldrarna genom att till exempel gömma och tömma spritflaskor. Barnen försöker vara extra snälla och kontrollerade så att de inte retar upp föräldrarna. De tar stort ansvar genom att de tar hand om sina småsyskon, matlagning och städning. Det här stora ansvaret innebär att man inte själv som barn har något socialt liv, man håller sig ofta hemma. De skäms för deras mamma eller pappa och det kan leda till att man isolerar sig och inte tar hem några kompisar (Bengtsson & Gavelin, 1994). Även Fahrman (1993) nämner att när föräldrarna brister i sina ansvarsområden får barnen träda in och axla sina föräldrars ansvar. Vidare säger hon att det inte är fel att barnen lär sig att ta ansvar i sin familj, men i en familj med missbruksproblematik kan allt för små barn få ta ett för stort ansvar och förlorar då tillfälle till lek och avkoppling (Fahrman, 1993).

För en del barn är det svårt att visa känslor, de känner inte igen känslor då de aldrig lärt sig att sätta namn på dem. Vrede och förtvivlan blir något som barnen har svårt att skilja på. Något som kan vara svårt för barnen att kontrollera och i vissa fall även undvika är ilska, sorg och besvikelse, som istället utvecklas till en stark obehaglig känsla av kaos. Andra känslor kan vara maktlöshet och hjälplöshet. Barnen vill att deras föräldrar skall sluta dricka men kan inte förmå dem att göra det. Att vara maktlös som barn i en familj med missbruksproblematik kan bidra till att barnen inte kan påverka föräldrarnas relation och har ingen möjlighet att lämna hemmet och situationen som de lever i. Känslan att inte kunna lita på sina föräldrar övergår till en stor besvikelse för barnen. Om man inte får stöd eller hjälp från någon annan, är det lätt för barnen att inte lita på någon, inte ens på sig själv. Som vuxen blir det då svårt för dem att förstå och respektera sig själva (Bengtsson & Gavelin, 1994). Fahrman (1993) menar att om det finns en vuxen som kan stötta barnen är det oftast en nära anhörig till familjen som till exempel far- och morföräldrar som kan gå in och ge den stöttning till barnen som inte föräldrarna kan ge.

Barnen är väldigt lojala mot sina föräldrar, den här lojaliteten handlar bland annat om barnen och deras identitetsutveckling. Med hjälp av samspelet med mamma och pappa formar barnen sin identitet. Barnen tar in intryck, värderingar och egenskaper från båda föräldrarna och ser dem som goda. Barnen försöker i det längsta att se sina föräldrar som goda, det är ett

sätt för dem att skydda sig mot den smärtsamma insikten att ens föräldrar inte kan ta hand om dem. Om barnen får en felaktig bild av familjens roller så kan det innebära att barnen får svårigheter att uppnå en trygg och stabil identitet. Barn som saknar sin egen trygghet kan ha svårt att vara trygga med sina kompisar (Fahrman, 1993).

2.6 Förskolans möte med barn till alkoholmissbrukare

En viktig sak att poängtera direkt är att vi som pedagoger inte ska fungera som terapeuter, men det kan vara just pedagogerna som först kommer i närmast kontakt med barnen (Hansen, 1995).

Om en pedagog misstänker att ett barn lever i en familj med missbruksproblematik, kan det kännas svårt att prata på ett naturligt sätt om varför en del dricker för mycket. Det är vanligt att man som pedagog inte pratar om det alls, att man tystar ner det hela och genom att inte prata om det, kan det för barnet kännas ännu mer skamligt att leva i sin familj som missbrukar (Christensen, 1993). Vidare säger Christensen (1993) att det pedagogerna kan göra är att prata öppet om svårigheterna när barnen tar upp frågan. Att ha speciella temasamlingar om alkohol är ingen bra lösning, men om barnen har frågor och påståenden om alkohol ska pedagogerna vara där och försöka hjälpa barnen att reda ut deras funderingar.

Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) skriver följande

Förskolan skall ta hänsyn till att barn lever i olika livsmiljöer och att barn med de egna erfarenheterna som grund söker förstå och skapa sammanhang och mening. De vuxna skall ge barnen stöd i att utveckla tillit och självförtroende (Lpfö 98, s. 9).

En pedagog som bekräftar barnens känslor och lyssnar på dem, ökar möjligheten för barnet att känna tilltro till sig själv och sina egna upplevelser. Genom att lära sig att lita på sig själv kan barnen på så vis få möjlighet till att leva på ett annat sätt än sina föräldrar. Det är lätt att tro att man utsätter barnen för lojalitetskonflikt gentemot sina föräldrar när man talar om familjens missbruksproblematik. En viktig aspekt är att man som pedagog inte pressar barnen på information om föräldrarnas alkoholvanor. Något man som pedagog däremot kan göra är att prata med barnen om hur de ser på sin familjesituation. Man ska aldrig glömma att barnen är beroende av och att de älskar sina föräldrar, dessutom behöver även de här barnen få känna sig stolta över sina föräldrar (Christensen, 1993).

För att man ska kunna prata allmänt med barnen och ge utrymme för dem att prata om familjens missbruk, krävs det att man som pedagog själv har funderat över sina tankar kring alkohol och missbruk (Bengtsson & Gavelin, 1994).

Något vi pedagoger bör vara särskilt uppmärksamma på är barnens olika överlevnadsstrategier som de kan anamma. De olika strategierna benämns av Socialstyrelsen (1993) som **familjehjälten** – som är det duktiga barnet som får bära familjens börda. Han/hon drar till sig uppmärksamhet genom sin duktighet, och på så vis döljer hon sina föräldrars brister. Hjälten är den som får ta hand om sina föräldrar och deras problem. Det är oftast det äldsta barnet i familjen och det är nästan alltid en flicka. **Syndabocken** – är väldigt aggressiv och utagerande och drar lätt uppmärksamheten till sig. Syndabocken ses som problembarnet på förskolan. När de inte lyckas förändra sin familj blir de förvirrade och ångestfulla. Genom att vara bråkiga och otrevliga håller man alla borta från de problem som familjen har. De litar inte på vuxna, och med sitt beteende har de ofta mött motstånd och tillrättavisningar. Oftast är det pojkar och det andra barnet i en syskonskara. **Tapetblomman** – är den tysta som sällan syns eller hörs och det är lätt för omgivningen att glömma bort dem. Även hemma är de osynliga och drar sig undan. De ser, hör och observerar allt, men det lätt att tro att de inte märker vad som sker i familjen. De skapar en låtsasvärld där det ingår låtsaskamrater och djur som får ersätta de uteblivna kompisarna. Dessa barn riskerar att bli utnyttjade då de har en svag identitet och de vill vara andra till lags. Både flickor och pojkar blir tapetblommor, men det är vanligast med flickor. **Clownen** – ger intryck av att vara ett roligt och bekymmerslöst barn. Det har ett glatt yttre men ett sorgset inre, men då det är det glada yttre som syns utåt får de uppskattning och positiv uppbäckning. De är dock dessa barn som sedan är ledsna och gråter i sin ensamhet. Barnen är rädda för att misslyckas, men eventuella misslyckande skjogas bort. Oftast är clownen en pojke. För oss pedagoger är det viktigt att försöka bryta de olika barnens mönster och låta de få stiga ur sina roller så att de kan få det stöd de så väl behöver (Socialstyrelsen, 1993). Det här är något som vi även finner belägg i Hindberg (2001) och Black (1993). I familjen lär man sig att vara tyst eller ljuga om sina hemförhållande, därför är det inte särskilt vanligt att de söker hjälp för sina problem trots att man är i stort behov av det (Leijonhielm, 1997).

Ett annat tecken som vi pedagoger kan upptäcka hos de här barnen är att de kan vara väldigt kontaktsökande hos vuxna, de tillbringar mycket tid hos dem genom att sitta i knäet eller att bara gå efter dem, de drar sig undan andra barn. Bakomliggande orsak är oftast en längtan efter en trygghet och bekräftelse (Killén, 1993).

Hansen (1995) menar att vi pedagoger måste hjälpa och uppmärksamma är barnens föräldrar. Många gånger sätter inte föräldrarna spontant barnens problem i samband med deras eget förhållande till alkohol. Att fråga människor om deras förhållande till alkohol är mycket känsligt, det känns som att tränga in i det mest privata människor har, så här måste man gå varsamt men rakt fram. Det viktigaste för pedagogerna är inte att få föräldrarna att erkänna sitt eventuella missbruksproblem utan finna en öppning för att gå vidare och finna lösningar för barnets välbefinnande (Hansen, 1995).

Att ha en nära kontakt med föräldrarna är viktigt för oss pedagoger något som också är en av riktlinjerna i Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001). Där skriver man följande ”alla som arbetar i förskolan skall visa respekt för föräldrarna och känna ansvar för att det utvecklas en tillitsfull relation mellan förskolans personal och barnens familjer” (s. 15).

En viktig sak som Gunilla Wahlström (2004-10-02) tog upp på sin föreläsning var att vi pedagoger inte ska agera som domare och döma föräldrarna, utan vi ska stärka dem i deras föräldraroll. (Den här föreläsningen låg utanför vår utbildning)

2.7 Socialförvaltningens hjälp till de utsatta barnen

Socialförvaltningen i en kommun har ansvar att se till att barn som lever under förhållanden som kan skada deras hälsa och utveckling ska få den omsorg och hjälp som de behöver.

I socialtjänstlagens § 12 regleras socialnämndens ansvar för barn och unga. I den står att socialnämnden ska:

- verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden,
- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdomar,
- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdomar som har visat tecken på ogynnsam utveckling.
- i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt,

- i sin omsorg om barn och ungdomar tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan föreligga sedan tvist om vårdnad eller umgänge har avgjorts av en domstol (Huseby, 1995, s. 99).

2.7.1 Anmälningssplikt

Socialförvaltningen skall i första hand erbjuda frivilliga insatser till familjer med missbruksproblematik, som t ex rådgivning, barnomsorgsplats. De kan även bevilja bistånd som kontaktperson eller kontaktfamilj, vilka har till uppgift att fungera som ett personligt stöd åt barnen (i Huseby, 1995). Genom att förskolan gör en anmälan får socialförvaltningen kännedom om problemet i familjen, men det kan även vara familjen själva eller någon granne som kontaktar socialförvaltningen, eller gör en anmälan. Som pedagog, läkare eller sjuksköterska har man en anmälningssplikt som gör oss skyldiga att anmäla om man får kännedom eller fattar misstankar om att något är fel ett barns omgivning. Anmälan skall göras i de situationer då socialförvaltningen behöver gripa in, det kan vara akuta situationer, men det kan även vara när det uppdagas att ett barn levt med missbrukande föräldrar under en längre tid. De personer som ligger under anmälningssplikten har även uppgiftsskyldighet, det vill säga de kan bli kontaktade av socialförvaltningen som utreder barnens situation och har då skyldighet att ge den information som är aktuell. Även allmänheten uppmanas i socialtjänstlagen § 71 att göra en anmälan om man får kännedom om allvarliga förhållanden som innebär att det är ”fara för barnens hälsa eller utveckling” (i Huseby, 1995, ss. 103–104).

Huseby (1995) nämner att något som vi pedagoger på förskolan kan tänka på när vi tar kontakt med socialförvaltningen och om vi vill anmäla, är att vi enbart ska anmäla misstankar om förhållanden, inte utreda eller själva fatta beslut. Misstankarna måste vara välgrundade, gärna med dokumenterade observationer, det är dock inga bevis som vi pedagoger måste komma med. Känner man sig orolig, men ändå tvivlar på om situationen är allvarlig nog bör man kontakta socialförvaltningen och till en början diskutera fallet anonymt, finner socialförvaltningen då fog för anmälan går fallet vidare och som pedagog är man inte längre anonym. Pedagogerna måste ta ansvar för att ge socialförvaltningen den information de behöver, samtidigt är det viktigt att man kan stå för den informationen som man ger även för barnen och föräldrarna (i Huseby, 1995).

2.8 Sammanfattning och problemprecisering

Att det finns barn i vårt land som lever i familjer med missbruksproblematik är knappast något ovanligt. När vi ser tillbaka till vår litteratur som vi har använt oss av, upptäcker vi

statistisk sett att en pedagog som har varit verksam i några år borde någon gång ha stött på barn som lever i familj med missbruksproblematik. Säkerligen har de också gjort det men man vet att de här familjerna försöker dölja sina missbruksproblem in i det längsta, ofta förnekar de problemen för sig själva. När vi pedagoger uppmärksammar familjer med missbruksproblematik, har det ofta pågått under några år och inte sällan lever familjen i skuggan av flaskan. Barn som lever i dessa familjer, löper större risk för att drabbas av omsorgssvikt av föräldrarna. Många gånger får barnen ta på sig större ansvar än vad som är skäligt för ett barn. Många barn hittar en överlevnadsstrategi för att klara sin vardag, något som är olika från barn till barn.

För att de här barnen ska kunna få ett drägligt liv utanför familjen, är det viktigt att vi som pedagoger bekräftar och finns där för barnen. Som pedagog gäller det att lyssna på barnen och bekräfta deras känslor. Det är inte bara barnen som pedagogen ska stötta utan det gäller även föräldrarna, att pedagogen ska stötta dem i deras föräldraroll. För pedagogen är det viktigt att våga anmäla föräldern/föräldrarna som inte klarar av att ge barnen den omvårdnad som lagen kräver. Om man som pedagog misstänker att något inte står rätt till med ett barn och dess familj är det dess skyldighet att anmäla det till socialförvaltningen, som efter anmälan startar en utredning. Det här är inte alltid det lättaste och ibland händer det att det inte anmäls på grund av att man som pedagog inte vågar ta de konsekvenser som en anmälan innebär. Nu är det dock en pedagogs skyldighet att anmäla annars begår man själv ett tjänstefel. Genom att man anmäler kommer man i kontakt med socialförvaltningen i sin kommun.

Något som alla människor borde tänka på är att det finns olika styrdokument, som talar om barnens rättigheter både i sin familjesituation och förskole/skolsituation.

Arbetets problemprecisering består i att undersöka vilken roll förskolan har när det gäller att möta och stötta barn och deras familjer som lever i missbruksproblematik. Påverkas barnen på något sätt av föräldern/föräldrarnas missbruk? Samarbetar förskolan och socialförvaltningen för att hjälpa barnen?

3 Metod

I detta kapitel kommer vi att beskriva hur vi har gått till väga med vår metod. Först följer en del där vi beskriver vad en kvalitativ metod innebär, något vi valde för att det stämde bra att arbeta med utifrån vårt syfte. Därefter presenterar vi vårt urval och vår undersökningsgrupp, sedan följer det en beskrivning av vårt genomförande. I den sista delen beaktar vi de etiska övervägande som vi har gjort i samband med undersökningen.

3.1 Kvalitativ undersökning

I vårt arbete har vi använt oss av litteratur som för oss varit relevant, vi har även använt oss av kvalitativ undersökning i form av intervjuer. Från början hade vi även tänkt använda oss av kvantitativ metod såsom enkät. Men vi valde bort den metoden då vi insåg att tiden var knapp och att det inte var troligt att vi skulle hinna få tillbaka tillräckligt många svar i tid för att kunna redovisa tillförlitliga svarsresultat. Enligt Kvale (1997) innebär kvantitativ forskning på hur mycket, hur stort, mängden på något är. Medan kvalitativ syftar på arten, på beskaffenheten av något. Genom att använda sig av kvalitativa intervjuer kan intervjupersonerna förmedla sin situation till andra ur ett eget perspektiv och med egna ord. För att fånga erfarenheter och en persons innebörd ur deras vardagsvärld så är den kvalitativa intervjun en unik och kraftfull metod (Kvale, 1997). Även Starrin (1994) förklarar skillnaderna mellan kvalitativ och kvantitativ forskning. Han menar att det kvalitativa resultatet är en grov skattning och kvantitativa resultat är en precis skattning, vidare säger han att skillnaderna mellan de två olika metoderna har att göra med mätprecision. En stor fördel med kvalitativa intervjuer enligt Kvale (1997) är att frågorna kan vara öppna, men det finns standardval av metoder vid en intervjuundersökning. De här standardvalen kan vara frågor som till exempel: hur många intervjuer behövs, ska intervjuerna spelas in eller ska de skrivas ut, hur ska intervjuerna analyseras, ska tolkningen presenteras för den intervjuade? (Kvale, 1997). Det här var även frågor som vi arbetade utifrån och tog hänsyn till vid våra intervjuer. Vi ställde oss frågor om vi skulle spela in intervjuerna, eller om vi skulle skriva ner dem. Vi valde att spela in efter de två första intervjuerna, för att vi ansåg att det var lättare att analysera och vi var mer delaktiga i intervjuerna. Vidare skriver Kvale (1997) att den kvalitativa forskningsintervjun kan vara halvstrukturerad. Med halvstrukturerad menar han att intervjun varken är ett öppet samtal eller ett strikt formulerat frågeformulär. Vi valde att använda oss av halvstrukturerade intervjuer, som även benämns som semistrukturerade intervjuer. Det innebär enligt Denscombe (2000) att vi som intervjuare måste vara flexibla när

det gäller ämnenas ordningsföljd, för att på så vis låta intervjupersonen utveckla sina svar (Denscombe, 2000). Under våra intervjuer hade vi basfrågor, men under intervjuens gång kunde frågorna utvecklas till följdfrågor.

Vi anser att vi har valt den bästa metoden för vårt arbete, något som vi finner stöd i Starrins litteratur (1994) där han skriver att den kvalitativa forskningen är vanligast i ämnen som till exempel pedagogik, medan en kvantitativ forskning oftast förekommer i ämnet psykologi (Starrin, 1994)

3.1.1 Urval och undersökningsgrupp

Vår undersökningsgrupp bestod av en socionom, socialsekreterare samt sju pedagoger. Med alla våra intervjupersoner i vår undersökningsgrupp, togs första kontakten via telefon, för att bestämma tid för våra intervjuer. Enligt Denscombe (2000), är det bättre att man kontaktar den tilltänkte intervjupersonen i förväg, för att få till stånd en intervju. Genom att i förväg ta kontakt kan man bestämma en tid som kan passa båda parter. Vi valde att kontakta förskolor i olika områden i kommunen, vi kontaktade inte bara förskolor som låg i områden där det fanns uttalade sociala problem, utan även förskolor som låg i områden med mindre eller inga uttalade sociala problem. Genom att ta kontakt med förskolor i alla områden ville vi se om det fanns belägg för det som Lundén (2004) skriver. Hon menar att det är ”fler `misstänkta´ barn i områden med flerfamiljshus än i områden med blandad bebyggelse. I villaområden var andelen `misstänkta´ barn oerhört få” (s. 23).

Vid kontakten med pedagogerna som togs frågade vi om de någon gång under sin verksamma tid hade kommit i kontakt med barn som levt i en familj med missbruksproblematik, de som hade gjort det valde vi att intervjua. Kontakt togs med 13 pedagoger varav åtta hade mött barn som levt i de här familjerna. Av dessa åtta valde sju att ställa upp, den åttonde tyckte sig ha för lite erfarenhet för att delta. Vi kontaktade även en socionom till som var verksam i en annan kommun, men hon kunde tyvärr inte ställa upp för att hon blev sjukskriven.

Något vi tyckte var konstigt var att när vi kontaktade en del pedagoger och berättade vilka vi var, vad det var vi skrev om och undersökte, verkade de lite nervösa och besvärade av att de skulle bli intervjuade. Vi talade om för dem att det inte var några svåra frågor och att det inte tog så lång tid. Kanske tyckte de att det var något väldigt stort för dem att prata om, och trodde att det skulle vara svårt att komma med ”rätt svar”.

Pedagogerna som deltog i vår undersökningsgrupp har varit verksamma mellan 8 och 29 år.

Vi valde att träffa vår undersökningsgrupp på deras respektive arbetsplats för att underlätta för dem. Intervjutiden varierade mellan 20-60 minuter. De utfördes i en mindre kommun i södra Sverige under oktober och november 2004. Frågorna kan ni se på bilaga 1 och 2.

3.1.2 Genomförande

Vår första intervju gjordes på socialförvaltningen. Första kontakten och bokning av intervjun togs med socionomen. När vi kom dit blev vi väl bemötta av henne, hon hade tagit med sig en socialsekreterare vilket blev väldigt positivt då de två kompletterade varandra väl och hade mycket att ge vår undersökning. Socionomen förklarade varför hon valt att ta med socialsekreteraren till intervjun, hon sa det berodde på att det var socialsekreteraren som var den som främst arbetade ute på fältet. Atmosfären kändes bra men något stressad, det här kan bero på att de höll på att flytta tillbaka till sina nyrenoverade lokaler. Vi satt alla fyra i ett litet konferensrum. De var väldigt informativa och hade lätt att svara på våra frågor (se bilaga 1) samtidigt som de var intresserade av våra funderingar och hur vi såg på deras jobb, och de var även nyfikna på vår utbildning.

Den andra intervjun som vi genomförde var med en pedagog (frågor, se bilaga 2). Den här intervjun blev tyvärr inte helt lyckad. Hon verkade vara trött och lite stressad, kanske kan det bero på att det var sent på fredag eftermiddag och hon var på väg hem. Hade vi varit mer erfarna av att intervjua hade vi kanske tackat nej till att intervjua en sådan tid och dag. Vi satt i ett konferensrum alla tre. Hon tog pappret med våra frågor, och sedan började hon svara. Det blev svårt för oss att följa vilka frågor hon svarade på. Vi försökte själva att strukturera upp hennes svar på våra frågor, men det var svårt för att hon vävde ihop frågorna med svaren. Hon talade mer i en berättande form, än att direkt svara på våra frågor. Här kan vi se hur viktigt det är att använda sig av en bandspelare. Vi hade problem med att ordna fram en bandspelare till de två första intervjutillfällena, men efter den andra intervjun insåg vi hur viktigt det var att banda en intervju. Vi hade dock inte fått tag i en bandspelare utan använde oss av en videokamera vid resterande intervjuer, på så vis fick vi ljudupptagning. Vi använde inte kameran på ett sådant sätt så att intervjupersonen syntes under intervjun utan kameran var riktad in i en vägg. Under vår tredje och fjärde intervju var vi på en och samma förskola. Den här gången hade vi med videokameran. Vi intervjuade en åt gången. Under de här två intervjuerna satt vi i ett snickarum och stämningen var god. Det var första gången vi använde oss av videokameran vid de här tillfällena. Vår femte intervju kändes också väldigt bra, vi satt i ett mindre konferensrum, samtalet gick bra. Den sjätte intervjun gick också bra. Den här intervjun var kort. Pedagogerna på den här förskolan hade planering, och den pedagogen som

vi skulle intervjuas insisterade på att de andra två pedagogerna skulle sitta med under intervjun. Intervjupersonen satt gärna och diskuterade våra frågor med de andra även om vi försökte ställa frågorna direkt till henne. Den sjunde intervjun med en pedagog var den personen som vi trodde skulle komma med mest information kring vårt ämne, på grund av att hon hade varit verksam i 29 år. Men även den här intervjun blev kort. Hon hade mest varit med om barnmisshandel. När vi talade med henne i telefon, sa hon visserligen att hon inte hade så mycket information till oss, men att hon kunde ställa upp på en intervju i alla fall. Den sista och åttonde intervjun kändes bra och var väldigt avslappnad och vi tyckte att vi fick ut mycket utav den här intervjun.

Det visade sig helt rätt att använda ljudupptagning till våra intervjuer något vi borde ha gjort med en gång. Genom att ta upp ljudet på band enligt Kvale (1997) kan intervjuaren koncentrera sig på temat och dynamiken i samtalet, på så sätt kan man få intervjun uppspelad flera gånger och man kan på så vis återge intervjun på ett mer ”rätt” sätt. Genom att använda oss av ljudupptagning var det lättare för oss att analysera våra intervjuer och vi kunde även lyssna på bandet om och om igen, just för att vi skulle kunna återge intervjun på ett rättvist sätt. Om man väljer videoinspelning kan man förvisso få med intervjupersonens ansikts- och kroppsuttryck vilket kan ge en djupare möjlighet för tolkning av svaren. Det här kan dock försvåra intervjun då den man intervjuar blir mer medveten om vilken roll hans/hennes ansikts – och kroppsuttryck gör och det blir något ytterligare att tänka på när de ska svara. Vi var därför väldigt noga med att tala om för våra intervjupersoner att det bara var för ljudupptagningen som vi använde kameran, så att vi skulle kunna återge det de berättat på rätt sätt (Kvale, 1997).

I vår resultatdel där vi redovisar vår undersökning med pedagogerna har vi belyst intervju svaren genom citat, men med socialförvaltningen och en av pedagogerna har vi skrivit i den löpande texten, på grund av att vi inte spelade in intervjuerna med dem. Vid intervjuerna med kameran kändes det som att det var lite mer nervöst för vår undersökningsgrupp just på grund av att vi spelade in intervjun. De andra som vi inte spelade in hade mycket lättare för att prata mer öppet. För vår del var det lättare att delta och lyssna intensivare när vi spelade in, då behövde vi inte koncentrera oss lika intensivt på att både lyssna och skriva. Under våra intervjuer har en av oss gjort kortare anteckningar medan den andra ställde frågorna. Genom att föra kortare anteckningar, var det lättare för oss att se och uppleva hur stämningen under intervjun var. Det i sin tur underlättade för oss när vi skrev ner våra intervjuer från våra ljudupptagningar. När det var något som vi inte uppfattade på ljudupptagningen hade vi det ibland nerskrivet i våra anteckningar, och kunde på så vis fylla på med det. Att skriva ut våra

intervjuer tog längre tid än vad vi beräknat. På de två intervjuer som vi inte hade använt oss av någon ljudupptagning sammanställde vi våra anteckningar tillsammans för att se att vi uppfattat samma sak i intervjun.

Vi analyserade våra intervjuer genom att först läsa svaren vi fick från vår undersökningsgrupp flera gånger för att på ett tydligare sätt urskilja nyanserna i svaren. På så vis kunde vi välja ut de svar som vi ansåg relevanta för vår undersökning.

3.1.3 Etiska överväganden

När vi kontaktade intervjupersonerna i vår undersökningsgrupp talade vi om för dem varför vi ville intervjua dem och vad det var vi ville undersöka. I Forskningsetiska principer (HSFR, 1990), kan man läsa följande, ”forskaren skall informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande” (s. 7). Man nämner även att det är viktigt att tala om att det är frivilligt att delta, något som vi var tydliga att informera vår undersökningsgrupp om, alla valde ändå att intervjua. Vidare kan man i Forskningsetiska principer (HSFR, 1990) läsa om konfidentialitet, att man som forskare ska vara medveten om att en person *kan* identifieras genom att intervjun kan vara väldigt detaljerad, även om man inte har nämnt intervjupersonens namn. I våra intervjuresultat benämner vi vår undersökningsgrupp med fingerade namn. Även Kvale (1997) menar att man kan fingera namnen och ibland även göra ändringar av intervjupersonernas egenskaper för att skydda de intervjuades identitet. Vi talade om för vår undersökningsgrupp att den information vi fick av dem skulle vara konfidentiell och att vi inte skulle redovisa resultaten på ett sådant sätt så att det skulle kunna härledas till dem och det de berättat för oss.

4 Resultat

I detta avsnitt kommer vi att redovisa relevant resultat av våra intervjuer kopplade till våra syften. Redovisningen kommer att löpa under rubriker bearbetade utifrån våra intervjufrågor där vi även redovisar analysen av svaren. Underrubrikerna är följande, möjliga tecken hos barn som lever/levt i familj med missbruksproblematik, förskolans roll som stöd för de här barnen, föräldrakontakten, samarbetet med socialförvaltningen.

4.1 Möjliga tecken hos barn som lever/levt i familj med missbruksproblematik

Att leva i en familj med missbruksproblematik kan vara väldigt påfrestande för ett barn. I vår litteraturgenomgång har vi tagit upp olika tecken på hur ett barn kan må. Vi ställde därför den här frågan till pedagogerna för att se om det här var något de själva varit med om, och om de har märkt något under deras verksamma tid.

Rut:[...] barnen som jag tänker på gick till vilken vuxen som helst, kröp upp i knäet till andra föräldrar. Även till andra människor som kom hit, de kunde ta dem i handen, de hade liksom ingen urskiljning utan det gick bra med vem som ungefär. Så det var tilliten till vuxna, att det är inte det som barn brukar göra. De brukar välja vuxna de går till. Här kändes det som om det gick bra med vem som.

Flera av pedagogerna nämnde att de här barnen kunde vara väldigt kontaktsökande och distanslösa, distanslösa var ett uppreparande ord hos de här fyra. Men en annan pedagog uttryckte inte alls denna distanslöshet. Hon kunde inte se att det fanns något utmärkande för de här barnen. En pedagog nämnde även att en del av barnen kunde vara aggressiva och utåtagerande, men även att en del av dem kunde vara positiva och lugna men också inåtvända. En annan pedagog svarade:

Lisa: Ibland kunde man känna kanske med maten då, vrålhungriga, men i och för sig endel är alltid vrålhungriga. Tvätta kläder ibland och så ”kom nu alla ska vi bada, idag badar alla barnen”. Lite sådana grejer.

Lisa kunde inte klart peka på att det här var på grund av föräldrarnas missbruk, men hon upplevde att det berodde på det. På förskolan ville man inte peka ut de berörda barnen, därför valde man till exempel att låta alla barnen bada när de berörda barnen behövde det.

4.2 Förskolans roll som stöd

Förskolans roll är väldigt viktigt för barn som lever i familjer med missbruksproblematik. Förskolan ska fungera som ett stöd när ett barn befinner sig i svårigheter, som till exempel att leva i en familj med missbruksproblematik. Vi ville därför ta reda på hur mycket stöd förskolan ger de här barnen eller om det överhuvudtaget förekom något stöd. En fråga i vår intervju var om man i förskolan arbetade på ett speciellt sätt med de utsatta barnen, och om man arbetade på något sätt med hela barngruppen. Genom intervjuerna upptäckte vi att det fanns brister i stödet till de här barnen. För en del av pedagogerna var det självklart att arbeta med de eventuella svårigheter barnen kunde få då de levde i familj med missbruksproblematik, medan för andra var det mer tveksamt vad det var för arbete man bedrev.

Eva: Ja, vi har försökt att begränsa att det inte var så många vuxna runtomkring dem [...] ofta har ju de barnen behövt vara i ännu mindre grupper, och barnen är lite hämmade, har inte vågat tro på sig själva och så. Då behöver man en liten grupp för att kunna jobba med det mer. För att de ska våga tro på sig själva.

En annan pedagog svarade:

Ingrid: Vi har egentligen inte arbetat med det alls. Nej. [...] Vi försökte i alla fall ge pojken så mycket vi kunde under den tid han var här [...] vi erbjöd dem (föräldrarna) att han skulle få vara här mer än de 15 timmarna han var här. Vi har ju inte att göra med vad de gör hemma.

Det var mer övervägande pedagoger som inte hade arbetat på ett speciellt sätt med de här barnen. Varför stöttade man inte de här barnen? Kanske är det så att pedagogerna egentligen har stöttat barnen på sitt egna vis, men när vi ställde frågan om de arbetade på något speciellt sätt med de här barnen, kanske de trodde att vi menade att de arbetade på ett mer konkret sätt med till exempel samlingar. Här skulle vi nog ha varit mer tydliga med vad vi menade med frågan. Svaren hade kanske på så vis blivit mer utförliga. När pedagogen Ingrid säger att man inte har att göra med vad som händer hemma hos barnen blev vi förvånade. Visst har väl vi pedagoger till viss del med att göra hur barnen har det hemma?

En pedagog berättade för oss att hon hade arbetat med barn som levde i en familj med missbruksproblematik, genom lekarbete. Vilket innebär, att barnet har en halvtimme avsatt tillsammans med pedagogen i ett speciellt rum där det finns utvalda leksaker. Under halvtimmen får barnet själv bestämma vad det vill göra och vad det vill leka med. Pedagogen upprepar bara det barnet säger. Genom lekarbete bearbetar barnet händelser och upplevelser som det har varit med om. Det här blir som en sorts terapi för barnet.

4.3 Föräldrakontakten

Som förälder kan det vara svårt att erkänna sitt missbruk för förskolan. Därför anser vi att det är viktigt att vi i förskolan även ska ge stöd åt föräldrarna, att ha en bra kontakt med dem, visa att förskolan vill hjälpa dem. Utifrån frågan: ”Hur har ni hanterat föräldrakontakten?” ville vi få fram hur man på förskolan kan hantera den här kontakten när det förekommer misstankar om att barnen lider av föräldrarnas missbruk. Här redovisar vi utvalda svar. Vi har valt dem för att vi anser att de är representativa för den största delen av våra intervju svar.

Stina: Man måste vara tydlig med föräldrarna, att visa att vi har olika roller, ”jag är förskollärare, du förälder” och så vidare. Vi har varit tydliga med att förklara för föräldrarna att det är viktigt för dem att tala om vem det är som ska hämta och att de ska tala om vad de gör när de inte hämtar sina barn. [...] Något annat som är viktigt är att klargöra vilka regler som gäller på förskolan, när det gäller lämning och hämtning till exempel, det här kan vara väldigt svårt för föräldrarna, att de inte orkar med normer och regler.

Ett svar vi fick från fyra av sju av pedagogerna var att man måste vara rak och ärlig mot föräldrarna om de eventuella svårigheterna som kan förekomma i deras uppfostran av deras barn. Något som vi här nedan ser i pedagogens svar. Pedagoger hade varit med om att det uppstått bråk mellan henne och en förälder, som har varit onykter och ville ta med sig sitt barn hem.

Eva: Ibland har jag märkt att de (föräldrarna) varit så påverkade att de inte kunnat ta hem barnen, och då har man fått säga till att de inte får komma hit sådan, ”du får vara nykter”. [...] Det har varit bråk någon gång när föräldern skulle hämta och de har stått på sig. Men det har ändå blivit att de har fått gå hem utan barn och vi har fått ta hand om dem.

Genom att inte vara rak och ärlig kan man som pedagog försätta sig i en situation som kan vara svår att reda ut. Något annat som nämndes som viktigt var att hjälpa och stötta föräldrarna i deras föräldraroll.

4.4 Samarbete med socialförvaltningen

Genom att ha ett samarbete mellan förskola och socialförvaltning, kan det bli lättare att hjälpa de här barnen, att ge dem den trygghet de behöver och att visa att det finns människor som vill hjälpa dem. Under våra intervjuer med de olika pedagogerna, fick vi reda på att kontakten med socialförvaltningen skiljde sig en hel del från förskola till förskola, några ansåg att de hade en god kontakt medan andra tyckte att man inte hade fått någon information om vad som

händer efter en anmälan. Det här var något som pedagogerna förväntat sig att man skulle få mer av. En av pedagogerna som tyckte sig haft mycket kontakt med socialförvaltningen sa följande:

Laila: Det har vi haft mycket från och till [...] det är ju olika strömningar. Innan kunde det ju vara en - tre gånger per termin. Då satt man ner och pratade, det var väldigt värdefullt tycker jag.

På en del förskolor kände sig pedagogerna nästan överkörda av socialförvaltningen, de hade velat ha mer information om vad som hände kring barnen vid anmälningar de hade gjort. Någon gång kände även sig pedagogerna utlämnade för föräldrarna då de hade gjort en anmälan. Pedagogerna hade talat om för föräldrarna att de skulle göra en anmälan och varför de hade gjort det i stora drag. När sedan socialförvaltningen träffade föräldrarna hade de lämnat hela skrivelsen, anmälan med utförlig dokumentation, till föräldrarna. Det här blev väldigt tufft för pedagogerna på den här förskolan, föräldrarna hade blivit väldigt arga och tyckte inte att det var rätt av pedagogerna att komma med så många anklagelser. Föräldrarna hade undrat varför pedagogerna inte hade givit samma information till dem som de hade givit till socialförvaltningen. Men det hade löst sig till det positiva.

Siv: Vi hade möten med socialen där vi satt och sen gjorde vi ett par anmälningar då, och då har man ju kontakt med socialen, fast det var ju inte tillräckligt mycket. Hade önskat att man fick mer kontakt då [...] Ja både att de kom hit och sen att när de pratat med föräldrarna att man fick man veta lite hur det hade gått.

Under vår intervju med socialförvaltningen var de noga med att framhålla att man som pedagog ska vid minsta lilla misstanke ta kontakt med socialförvaltningen. De nämnde att förskolan erbjuds att prata med socialförvaltningen om de anser att ett barn råkar illa ut i en familj. Socialförvaltningen och förskolorna måste kunna lita på varandra för barnens bästa, de måste ha en bra relation och ett förtroende till varandra. Hur deras samarbete med de olika förskolorna gick till skilde sig från förskola till förskola, som vi tidigare nämnt. Socialförvaltningen sa att de brukar vara ute på arbetsplatsträffar, de talar då bland annat om anmälningsplikten och att pedagogerna kan fungera som referenspersoner i utredningar. Att vara referensperson innebär att socialförvaltningen kan kalla en pedagog till ett möte med föräldrar för att pedagogerna ska kunna godkänna det de har uppmärksammat kring barnet i sin verksamhet och godkänna det pedagogerna har dokumenterat kring barnet.

En annan viktig punkt som socialförvaltningen tog upp var anmälningar. Som pedagog kan man ibland undra varför det inte har skett någon förändring med ett barn som levtt i en familj med missbruksproblematik. Förskolan har gjort en anmälan, men efter en tid upptäcker de att det inte har gjorts någon åtgärd, att barnet fortfarande mår dåligt. Socialsekreteraren påpekade att man som pedagog måste anmäla om och om igen om man märker att anmälan inte gett något resultat. Det kan vara så att det är en familj som säger nej till öppen vård och då läggs anmälan ner. Vidare nämnde socionomen att det är många pedagoger som inte anmäler igen för att de säger att "vi har ju redan anmält, behöver inte anmäla igen". Men, om en anmälan läggs ner så blir det ingen utredning utan bara "en pinne i statistiken". Därför ska man enligt socialförvaltningen anmäla igen om man som pedagog inte sett någon förändring i barnets familjesituation.

Vidare fick vi reda på att det är upp till föräldrarna att bestämma om de vill att förskolan ska få reda på hur det har gått med barnet efter en utredning. En del av de pedagoger vi intervjuade tyckte det var konstigt att de inte fick reda på hur det gick med barnet efter en utredning. Det här kan vara någonting som socialförvaltningen kan informera om när de är ute på förskolor, för att pedagogerna ska få mer förståelse varför det inte alltid går att få den information de vill ha. Om det är en pedagog som anmäler får de inte automatiskt veta vad som händer med barnet och föräldrarna efter en utredning. Socialförvaltningen måste fråga föräldrarna om de ska ha ett uppföljande möte, och om det går bra för föräldrarna att pedagogerna medverkar, det är upp till föräldrarna att bestämma det här.

Socialförvaltningen brukar även be pedagogerna prata med föräldrarna, att pedagogerna talar om att de är oroliga för barnen. Socialförvaltningen nämnde att de tillsammans med föräldrarna, rektor (som på en del förskolor är den som står bakom en anmälan), pedagoger och socialsekreterare har en träff, ett möte. Under det här mötet försöker alla tillsammans reda ut de oroligheter som finns. Socialförvaltningen kanske kommer fram till att det inte finns någon anledning att anmäla och då registreras det inte någon anmälan. Om det kommer in en anmälan inleder socialförvaltningen en utredning och då har de fyra månader på sig att genomföra en utredning.

5 Diskussion

Genom att vi kan koppla relevant litteratur till våra undersökningsresultat, anser vi oss funnit stöd både i litteratur samt i våra intervjuer. Med det menar vi, att i vår undersökning om barn som lever i familjer med missbruksproblematik, har vi funnit att det finns barn som utsätts för bristande omsorg av sina föräldrar. Bristande omsorg kan innebära att barnen får ta ett större ansvar i familjen än vad de är mogna för.

Familjers missbruk är ofta okänt för socialförvaltningen enligt Bengtsson & Gavelin (1994). Vi anser oss ha uppmärksammat, när vi har kontaktat våra pedagoger till intervjuer, att de var lite osäkra på om de verkligen hade haft barn i deras barngrupp som hade levt i familj med missbruksproblematiker. Kanske var det här de ”okända” familjerna som fanns i deras barngrupp, de familjer som även var okända för socialförvaltningen. Något som en pedagog sa till oss utanför en intervju, var att i deras ”fina” område fanns det inga familjer med missbruksproblem. Även Lunden (2004) talade om att det var fler ”misstänkta” barn i flerfamiljshus än i blandade områden. Men är det verkligen så, kan det inte bara vara så att familjerna i dessa områden klarar att dölja sitt missbruk bättre än de familjer som är mer socialt utsatta. Många gånger har kanske de här familjerna ett bättre socialt skyddsnät som fångar upp dem innan missbruket har gått så långt att vi som pedagoger uppmärksammar problemen.

I vårt syfte ville vi ta reda på om det fanns något som var utmärkande för barn i familj med missbruksproblematik och vad kan förskolan göra för att hjälpa de här barnen? På vissa av förskolorna har man arbetat mer aktivt med barn i familj med missbruksproblematik medan på andra förskolor har de inte uppmärksammat lika tydligt, ibland inte alls. Flertalet av pedagogerna sa att de sett olika tecken på att ett barn kan leva i en familj med missbruksproblematik. Pedagogerna i vår undersökningsgrupp har träffat på de här barnen som lever i familj med missbruksproblematik, de har även försökt att beskriva de tecken som de har tyckt sig upptäcka hos de här barnen. På de förskolor som pedagogerna har hjälpt barnen, har de upptäckt i princip samma tecken, som till exempel att barnen har varit distanslösa och kontaktsökande. Distanslöshet var ett av de mest utmärkande tecken enligt majoriteten bland pedagogerna i undersökningsgruppen. Med distanslöshet menade man att barnen inte hade någon urskiljning på vilken vuxen man tog närmare kontakt med, det hade ingen betydelse om de var kända eller okända för barnen. En del av barnen var aggressiva, en del inåtvända. Andra nämnda tecken var att de kunde vara aggressiva, utåtagerande men även lugna och inåtvända. Här kan vi indirekt se att pedagogerna i vår undersökningsgrupp nämner

de olika överlevnadsstrategierna som barn i familj med missbruksproblematik kan inneha, något som Socialstyrelsen (1993), Hindberg (2001) och Black (1993) tar upp i sin litteratur. Då det idag är relativt stora barngrupper kan det vara svårt att se just det barnet eller de barnen som lever i familjer med missbruksproblematik. Att upptäcka att barnen inte har det bra, att se de olika tecknen hos dem, de olika överlevnadsstrategierna, blir nog en svår och tuff uppgift att möta. Förskolans roll är viktig för de här barnen, att vi som pedagoger upptäcker och uppmärksammar barn i familj med missbruksproblematik är viktigt. En stor besvikelse för ett barn kan vara att inte få den trygghet och omvårdnad man behöver av sina föräldrar (Bengtsson & Gavelin, 1994). Med stöd av litteraturen vill vi återigen påpeka att det är viktigt att som pedagog se det här barnet och försöka ge det stöd och trygghet. Som flera pedagoger nämnt i vår undersökning så är många barn kontaktsökande, vill gärna krypa upp i knäet ibland till vem som helst. Då ska kanske vi som pedagoger försöka att sätta oss tillsammans med de barnen lite oftare för att just ge dem det som de saknar. Att få den här stunden tillsammans med en vuxen som ser och bryr sig om en kan nog många gånger vara extra viktigt för barn i familj med missbruksproblematiker.

Ett samarbete mellan förskolan och socialförvaltningen anser vi är viktigt då det kan underlätta vid en eventuell misstanke eller anmälan. På en del förskolor önskade man sig ha mer kontakt med socialförvaltningen medan andra tyckte sig ha en väl fungerande kontakt. Något vi upplevde, som alla pedagoger i vår undersökningsgrupp tycktes vara på det klara med, var att det verkligen behövdes kontakt mellan förskolan och socialförvaltningen, och att man träffades lite oftare så att man fick ett ansikte på dem som jobbade där. Genom att få ett ansikte att relatera till tyckte en del av pedagogerna att det blev lättare att ringa om man hade någon misstanke om misskötsel. Vi uppfattade det i vår undersökning som om pedagogerna tyckte att ansvaret att träffas låg på socialförvaltningen. Det här är något som vi tycker att man som pedagog inte ska ta för givet utan det borde ligga även i vårt intresse med att ha en fungerande kontakt. För visst är ett väl fungerande samarbete något som gagnar oss som pedagoger. Vet man var man skall ringa för att diskutera en anmälan blir det säkert inte riktigt så svårt som det annars kanske kan vara. När vi intervjuade socialförvaltningen, hävdade de att de brukade vara ute på arbetsplatsträffar för att informera personalen. Det samarbetet som finns mellan förskolan och socialförvaltningen är att förskolan ringer till socialförvaltningen om de känner att det finns ett barn i deras barngrupp som inte har det bra i sin familj. Socialförvaltningen kan då hjälpa pedagogen att klargöra om det är något som ska anmälas eller inte. Även Huseby (1995) påpekar vikten av att kunna ta kontakt med socialförvaltningen bara för att få bekräfta eller dementera sina känslor om att något kan vara

fel i ett barns familj. Det kan ibland vara svårt för en pedagog att göra en anmälan på grund av de skuld känslor som pedagogen kan få gentemot barnens föräldrar vid en anmälan. Det gäller att som pedagog vara rak och ärlig mot föräldrarna att tala om för dem vilka regler och rutiner som förskolan har. Hansen (1995) betonar även hur viktigt det är att vara så rak och konkret som möjligt inför föräldrarna. Det här känner vi kan vara en svår situation att hamna i. Vart går gränsen för hur mycket information man ska lämna ut till föräldrarna, utan att det uppstår konflikter? Just det att vara ärlig och rak, verkar vara väldigt tufft, det kan nog inte vara så lätt att stå där med en berusad förälder och som vi ser det, indirekt tala om att ”idag duger ni inte som förälder, så ni får inte ta med er ert barn hem”. Att vara rak och ärlig inför föräldrarna var något som de flesta av pedagogerna var överens om, likaså att ge föräldrarna stöd i sin föräldraroll. Alla gånger var det inte lätt att ge föräldrarna det stödet som de kunde behöva, de slog ifrån sig, blev arga och ibland uppstod det bråk. Här gäller det verkligen att vara saklig och sätta barnets bästa i fokus.

Vi anser att stödet för dessa barn var svagt ute på de förskolor som vi gjorde våra intervjuer. Det var inte på många ställen som man konkret arbetade på ett annorlunda sätt för att stödja barnen. På en av förskolorna hade man försökt att begränsa vuxenantalet runt dessa barn. Man hade valt att plocka ut dessa barn ur den stora barngruppen, för att sedan jobba med dem själva i en liten grupp. Kanske var det så att vi skulle ha ställt denna fråga på ett annorlunda vis och att man på så sätt fått andra svar. För det ligger i vårt som pedagogs ansvar att se alla barn, och kunna ge den stöttning som de olika barnen behöver.

En del av pedagogerna tyckte att de hade en bra kontakt med socialförvaltningen, medan andra helt eller delvis saknade det. Övervägande delen av pedagogerna ville ha tätare kontakt med socialförvaltningen och dessutom bli informerade om vad som händer med barnen efter att man gjort en anmälan.

Under vår intervju med socionomen och socialsekreteraren tog de bland annat upp problemet med att inte alltid kunna informera pedagogerna vad som händer i de olika fallen. De var tvungna att ha tillåtelse från barnens föräldrar om att få ge ut information till de berörda pedagogerna, utan den tillåtelsen får socialförvaltningen inte säga något. De påpekade även att om man på förskolan inte tycker det händer något med en anmälan man gjort, så ska man anmäla om och om igen.

Sammanfattningsvis vill vi säga att det är viktigt som pedagog att stötta de här barnen och uppmärksamma eventuella tecken som barnen kan uppvisa, ett upprepande ord var distanslösa. I vår undersökning fann vi att det var långt ifrån alla pedagoger som arbetade på ett speciellt sätt med de här barnen, medan på andra förskolor gjorde man så mycket man

kunde. En viktig aspekt som framkom var att man som pedagog måste vara rak och tydlig mot föräldrarna. Att ha mer kontakt med socialförvaltningen var önskvärt från de flesta pedagogerna. Något socialförvaltningen påpekade var att man som pedagog ska anmäla om och om igen, om man inte anser sig få gehör. Här visar vi tydligare vilka punkter som vi anser vara betydelsefulla för oss som pedagoger.

- ge extra stöttning till barn som lever i familj med missbruksproblematik,
- vara tydlig vid föräldrakontakt,
- mer kontakt med socialförvaltning,
- våga anmäla om och om igen.

De här punkterna kan kanske vara något att tänka på för oss pedagoger när vi möter barn i sådana här situationer som att till exempel leva i familj med missbruksproblematiker.

5.1 Konsekvenser i vår yrkesroll

Att möta alla barn när man börjar arbeta inom barnomsorgen, är både ett krav från Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) och ett av våra viktigaste måsten. Givetvis rör det sig inte bara om barn till familjer med missbruksproblematik, och man ska inte glömma bort att somliga familjer klarar av att sköta sina åtagande som föräldrar trots att de har alkoholproblem. Tyvärr verkar det dock som att man ganska ofta missar barn som lever i familj med missbruksproblematik och som ändå visar tecken på att inte må bra trots att det statistiskt sett är relativt vanligt. Vad det kan bero på är något vi funderat över när vi skrivit och genomfört vår undersökning, dock kan man förstå att det här är något som pedagoger ser olika på. Om det beror på rädslan för vilka konsekvenser ett sådant uppmärksammande kan få, eller att man helt enkelt inte ser barn som kan ha det svårt. En pedagog sa under vår intervju att ”vi har ju inte att göra med vad de gör hemma”. Men är det verkligen så, att vi inte ska bry oss om vad som händer hemma? Det som påverkar ett barn så att det får bekymmer med sin utveckling, sitt sociala liv, det är väl i hög grad något som vi pedagoger måste hjälpa barnen med?

Vi har många gånger under vårt arbete funderat över vilka konsekvenser det kan få för ett barn som levt i en familj med missbruksproblematik under sin uppväxt. Kan det bli så att dessa barn väljer att gå i sina föräldrars fotspår, eller tar man helt avstånd från flaskan? I vår litteratur som vi har använt har vi funnit att det inte är helt ovanligt att barn som lever i familj med missbruksproblematik själva blir missbrukare (Black, 1993). Denna fråga är något som vi känner att vi skulle kunna tänka oss att undersöka vidare.

5.2 Metoddiskussion

Så här i efterhand kan vi känna att våra intervjuer inte gav oss så mycket som vi önskat från början. Kunde det kanske vara så att inte våra intervjupersoner riktigt förstått vad det var vi ville ha fram med vår undersökning, var det vi som var otydliga, eller skulle frågorna ha varit utformade på ett annat sätt? En fråga som vi kanske borde ha frågat är hur man jobbat med de här barnen utifrån citatet nedan ur Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2001) där det står

Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande skall prägla arbetet i förskolan. Hänsyn skall tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte skall fördelas lika (Lpfö 98, s. 8).

Kanske hade det här påverkat våra pedagoger på så sätt att vi hade styrt svaret. Men det skulle också kunna få våra pedagoger att utveckla sitt svar mer.

Intervjupersonerna har ibland ”fastnat” i smådetaljer istället för att svara mer övergripande på frågorna. På ett sätt är detaljerna viktiga och intressanta men ibland blev det att de pratade om en enda detalj hela tiden, och kunde på så sätt glömma den övergripande frågan och då prata om annat. Kanske hade intervjuerna resulterat i bättre resultat om vi låtit våra intervjupersoner ta del av våra frågor någon dag innan själva intervjun ägde rum så att de hade fått mer tid att fundera över frågorna. Det hade dock kunnat medföra att vi inte hade fått de spontana svar som vi nu fick.

I intervjun som genomfördes med pedagogen som diskuterade med sina kollegor, borde vi nog ha varit mer bestämda och talat om för henne att vi ville intervjua henne i enrum. Kanske hade intervjun blivit längre och mer givande än vad den blev.

Något vi tyckte var synd var att vi inte kunde intervjua den andra socionomen. Det hade varit intressant att veta hur socialförvaltningen arbetade i en annan kommun. Först sköt vi fram intervjun då hon trodde att hon skulle kunna återgå till sitt arbete tidigare, men tyvärr blev sjukskrivningen förlängd, och då var tiden så knapp att vi avbokade den här intervjun och vi beslöt oss för att bara ha den ena intervjun. Om vi hade fått den här intervjun hade vi kanske fått flera olika aspekter på hur olika socialförvaltningar arbetar i olika kommuner, arbetar de på liknande sätt eller skiljer det sig från kommun till kommun? Efter intervjuerna med pedagogerna kände vi att vi borde ha frågat socialförvaltningen om de mest besökte speciellt ”utsatta” områden, eller om det var olika förskolor i kommunen. Detta då det var så olika svar när det gällde kontakten mellan förskola och socialförvaltningen eftersom det var olika uppfattningar från de olika förskolorna.

Något som vi tyckte oss märka hos några av pedagogerna under intervjuerna var en orolig känsla, precis som om de var osäkra på om de hade gjort rätt eller fel i att ha anmält eller inte anmält. På något sätt kändes det som om de sökte en bekräftelse hos oss om de hade gjort rätt eller inte. Kanske var det här en felaktig föreställning hos oss men det var ändå en känsla som återkom under ett par intervjuer.

6 Sammanfattning

För att kunna nå ett resultat utifrån vårt syfte i vår undersökning har vi först läst relevant litteratur till vårt arbete, för att bilda oss en uppfattning för vad som kan hända med barn i en familj med missbruksproblematik. Vidare har vi läst om vilken hjälp förskolan och socialförvaltningen kan ge de barn och familjer där missbruket uppmärksammas. I många fall är det ett dolt missbruk vilket gör att de här familjerna inte alltid upptäcks, och på så vis blir det ännu svårare att ge den hjälp som kan behövas. Att på förskolan kunna se de här barnen som lever i familj med missbruksproblematik är väldigt viktigt. Man måste försöka se de distanslösa, de inåtvända, de utåtagerande barnen. Gör man det här som pedagog så bekräftar och stöttar man dessa barn, pedagogen ger barnen den trygghet de behöver som de kanske inte alltid får hemifrån. Det är inte alltid lätt för en pedagog att göra en anmälan mot ett barns förälder, men det är något som måste göras om en pedagog misstänker att ett barn inte mår bra i sin familjesituation. Något som då är väldigt tufft att hantera är föräldrakontakten, att se föräldern i ögonen och tala om att man som pedagog ska göra en anmälan mot dem. Samtidigt gäller det för oss pedagoger att tala om för föräldrarna att de är de som är de viktigaste för barnet, och att man bara vill hjälpa och stötta dem i deras föräldraroll. När en pedagog gör en anmälan till socialförvaltningen är det upp till socialförvaltningen att vidta åtgärder, men som pedagog ska man ändå vara medveten om att det är upp till föräldrarna att besluta vilken hjälp de vill ha.

När vi skulle gå vidare i vår undersökning valde vi att använda oss av en kvalitativ undersökning med halvstrukturerade frågor. Något som vi ansåg passade bäst i vår undersökning. Vår undersökningsgrupp bestod av en socionom, socialsekreterare samt sju pedagoger, alla intervjuades på sina respektive arbetsplatser. När vi analyserade våra intervjuer kom vi fram till att det var många svar som stämde in med den litteratur vi läst.

Genom att ha läst relevant litteratur, gjort en kvalitativ undersökning anser vi att vi har kommit fram till det vi från början hade bestämt oss för att undersöka. Vi har tagit reda på hur pedagogerna i vår undersökningsgrupp uppmärksammat hur ett barn kan må i en familj med missbruksproblematik, hur kan förskolan gå tillväga för att ge den hjälp som kan behövas och hur arbetar förskolan och socialförvaltningen tillsammans för att ge den stöttning som behövs till barnen och deras familjer.

Slutsatser vi kan dra av vår undersökning är att trots den stora siffran som säger att det är många barn som lever i familj med missbruksproblematik så är det ändå många familjer som lever i det dolda, att de gömmer sitt missbruk, att både barnen och deras familjer gömmer det.

De lever i skuggan av flaskan. Det här är något som vi har uppmärksammat både i vår litteratur och i vår undersökning.

Hur tydliga tecken som pedagog måste man se för att vara säker på om man ska göra en anmälan? Vi förstår att det kan finnas en rädsla hos pedagoger att göra en anmälan. Men om man är osäker har man alltid möjlighet att kontakta socialförvaltningen och rådfråga, och då är man anonym fram till det att socialförvaltningen anser att det är något att anmäla.

Vi som pedagoger har ett stort ansvar, vi ska se alla barns olikheter oavsett sociala omständigheter och ge dem det stöd och den hjälp som varje enskilt barn behöver. När vi gjorde intervjuerna med pedagogerna upptäckte vi att de inte arbetade på ett speciellt sätt med barn till föräldrar med missbruksproblematik.

7 Källförteckning

- Bengtsson, A.-B. & Gavelin, I. (1994). *Familjer och missbruk: Om glömda barn och glömda föräldrar*. Saltsjö - Boo: Tiger Förlag AB.
- Black, C. (1993). *Det ska aldrig få hända mig - Om barn till alkoholister*. Borås: Natur och Kultur.
- Christensen, R. (1993). *Missbrukarnas barn - På daghem och fritidshem, i skola och vården*. Stockholm: Prisma. ,
- Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur
- Ellneby, Y. (1998). *Om du inte rör mig så dör jag – Den taktila kommunikationens betydelse för barns utveckling*. Eskilstuna: Sveriges Utbildningsradio AB
- Fagerli, O. Lillemyr, O F. Söbstad, F. (2001). *Vad är förskolepedagogik?*. Lund: Studentlitteratur.
- Fahrman, M. (1993). *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur.
- Förenta Nationerna. (1989). *Konventionen om barnets rättigheter*.
- Hansen, F. A. (Red) (1995). *Barn i familjer med missbruksproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Hindberg, B. (2001). *När omsorgen sviktar*. Stockholm: Rädda Barnen.
- HSFR. (1990). *Forskningsetiska principer för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.
- Huseby, T. (1995). Samarbete med andra hjälpinsatser. Hansen. F. A. (Red.), *Barn i familjer med missbruksproblem* (ss. 87–109). Lund: Studentlitteratur.

Killén, K. (1993). *Svikna barn – Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*. Helsingborg: Wahlström & Widstrand.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Leijonhielm, M. (Red) (1997). *Ensamast i världen - Fem tonåringars berättelser om att växa upp i familj med missbruk*. Växjö: Förlagshuset Gothia AB.

Lindstein, (1995). *Vändpunkten: att arbeta med barn till alkoholister*. Stockholm: Gothia.

Lundén, K. (2004). *Att identifiera omsorgssvikt hos förskolebarn*. Göteborg: Psykologiska institutionen.

Läraryrket & Lärarnas Riksförbund (2001). *Yrkesetiska principer för lärare*

Starin, B & Svensson, P-G. (red.) (1994). *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen, (1993). *Barn till alkoholmissbrukare*. Stockholm: Modin-Tryck AB.

Sommer, D. (1997). *Barndomspsykologi – Utveckling i en förändrad värld*. Stockholm: Runa

Utbildningsdepartementet, (2001). *Läroplan för förskolan - Lpfö 98*. Stockholm: Fritzes

Wahlström, G (2004). *Trasiga barn*. Kristianstad högskola.

www.lararforbundet.se 041021

www.fn.se 041021

www.nfr.se 041021

www.notisum.se 041021

Bilaga 1

1. Hur många anmälda fall per år räknar ni med?
2. Vad händer när ni får in en anmälan om att det är barn som lever i en familj med missbruksproblematik?
3. Vad händer med barnen, respektive föräldrarna och den som anmäler?
4. Vad erbjuder ni för hjälp till förskolor och finns det något samarbete med förskolorna socialförvaltningen?

Bilaga 2

1. Hur länge har ni varit verksam samt vilken utbildning har ni?
2. Har ni någon gång under er tid som pedagog kommit i kontakt med barn som lever i en familj med missbruksproblematik?
3. Finns det något som ni tycker är utmärkande för de här barnen? Beter de sig på ett annorlunda sätt?
4. På vilket sätt har ni arbetat med det här problemet med det utsatta barnet, har ni även arbetat med det i hela barngruppen?
5. Hur har ni hanterat föräldrakontakten?
6. Har det funnits något samarbete med socialförvaltningen? Och i sådana fall på vilket sätt?
7. Är det här något som diskuteras i förskolan?